

Kratki pregled povijesti dinastije Ahemenida

Marschhauser, Max

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:142937>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-30**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
FILOZOFSKI FAKULTET OSIJEK
PREDDIPLOMSKI STUDIJ: POVIJEST I PEDAGOGIJA

Max Marschhauser

KRATKI PREGLED POVIJESTI DINASTIJE AHEMENIDA

(završni rad)

MENTOR: doc. dr. sc. Zlatko Đukić

Osijek, 2016.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
FILOZOFSKI FAKULTET OSIJEK
ODSJEK ZA POVIJEST
PREDDIPLOMSKI STUDIJ: POVIJEST I PEDAGOGIJA

Max Marschhauser

KRATKI PREGLED POVIJESTI DINASTIJE AHEMENIDA

(završni rad)

Znanstveno područje: Humanističke znanosti, polje: Povijest i grana: Stara povijest

MENTOR: doc. dr. sc. Zlatko Đukić

Osijek, 2016.

Sažetak

Ahemenidska dinastija vladala je Perzijskim Carstvom (ponekad zvanim i Ahemenidskim) te je jedna od najvećih dinastija Starog Istoka, ako ne i najveća. Svoje zlatno doba doživjela je nakon 550. godine prije n. e., a na vlasti se očuvala tijekom sljedećih 220 godina. Svoje korijene dinastija je započela s mitskim vladarom Ahemenom po kojem je dobila i ime. Na važnosti dobivaju pod Kirom II. Velikom oko 550. prije n. e. koji pobjeđuju Astijaga te prestaje biti vazal Medije. Tada kreće sa svojim osvajanjima prema zapadu, ali i prema istoku. Sličnu politiku rapidnog širenja vodili su i Kirovi nasljednici, Kambiz II. te Darije I., od kojih je drugi i započeo ratove s Grčkom, koji bi se mogli nazvati početkom kraja ovog Carstva. Brojne reforme Darija I. pokazuju naprednost ove civilizacije, koja se danas često doživljava kao strana i istočna, a zato i nazadna. Nakon vojnih neuspjeha u sukobima s Grcima Carstvo, koje je naviklo na pobjede i nad puno snažnijim protivnicima, polako pada u tamno razdoblje. Ahemenidska država na kraju propada nakon dugogodišnjih kriza, uzrokovanih unutrašnjim i vanjskim čimbenicima. Sam kraj Carstva vezano je za jačanje Makedonije i helenizma. Propadajuće Carstvo bilo je prilika koju je iskoristio Aleksandar Makedonski, svrgnuvši posljednjeg Ahemenida oko 330. prije n. e. U radu će biti prikazan povijesni slijed vladara Ahemenidske dinastije uz poseban naglasak na značajnije. Za kraj se donosi i kratki dio vezan uz ahemenidsku religiju, zoroastrizam, kao i njihov vrlo snošljiv odnos prema ostalim religijama. U radu je korištena dostupna i relevantna literatura.

Ključne riječi: Ahemenidi, Perzija, Stari Istok

Sadržaj

Uvod	1
1. Korijeni dinastije Ahemenida.....	2
2. Dolazak Ahemenida na pozornicu i vladavina Kira II. Velikog	4
3. Nastavak osvajanja do ratova s Grčkom	8
4. Grčko – perzijski ratovi.....	12
4. 1. Jonski ustanak (500. – 494. prije n. e.).....	12
4. 2. Mardonijev pohod na Makedoniju (492. prije n. e.) i reakcija grčkih gradova	13
4. 3. Prvi perzijski napad i bitka kod Maratona (490. prije n. e.).....	14
4.4. Veliki perzijski rat (480. – 477. prije n. e.)	15
5. Doba slabih vladara i propast Carstva.....	18
6. Religija Ahemenida.....	20
Zaključak.....	21
Literatura	22

Uvod

U vrlo neplodnoj visoravni današnjeg Irana sredinom 6. stoljeća prije n. e. na vlast je došla nova dinastija, Ahemenidi. Ovi, bivši vazali Medijskog Carstva, ubrzo su postali najjača dinastija tadašnjeg svijeta. Kir II. Veliki počeo je osvajanja koja su dosegla granice kakve niti jedan vladar prije njega nije dosegnuo, dok su reforme Darija I. bile vrhunac tadašnje kulture, organizacije i znanosti. Ahemenidski odnos prema religiji bio je toliko napredan, da ga je Europa dosegla tek sredinom 19. stoljeća. Ali, kako je Carstvo dospjelo do toga, koji su faktori utjecali na oblikovanje naroda i države. Ovaj rad prikazat će upravo taj razvoj dinastije i države kakve do tada svijetu nisu bile poznate. Povijesni i arheološki izvori vrlo su oskudni o ovoj dinastiji, kao i kad se govori o ostalim narodima Starog Istoka, te su podaci o velikim vladarima samo fragmentarni. Ipak, rad će na osnovu tih podataka pokazati priču o nastanku Carstva, njegovom razvoju, prosperitetu, blagostanju, ali i o krizi, propadanju i nesreći koja je stekla kasnije careve. Pojedina poglavlja ovog rada postepeno prate razvoj dinastije, od skromnih početaka negdje u Iranskoj visoravni, preko najveće svjetske sile tog doba, pa konačno do propasti za vrijeme stranog osvajanja. Također, na kraju rada nalazi se i poseban dio koji se bavi Ahemenidskom religijom, zoroastrizmom, kao i njihovoj politici vjerske snošljivosti, koja je u to doba bila revolucionarna, te samim time i zanimljiva.

1. Korijeni dinastije Ahemenida

Planinsko područje Iranske visoravni, južno od Kaspijskog jezera, bilo je nastanjeno primitivnim ljudskim zajednicama već od najranije prapovijesti. Ne zna se kad su se na tom prostoru nastanili kasniji narodi, koji su pripadali onome što danas nazivamo indoiranskom grupom plemena, ali prema arheološkim nalazima znamo da su iranski narodi došli sa sjeveroistoka te da su nastanili na visoravni istočno od rijeke Tigris već u prapovijesti. Iranci su pripadali skupini arijskih naroda, većinom su se bavili stočarstvom, a puno manje poljoprivredom. Vrlo su brzo savladali konje i kotač te su često u ratovima koristili bojne kočije.¹

Kako su se na ovom prostoru izmjenjivali brojni narodi, stvarale su se i propadale brojne države. Također, ovim prostorima prolazile su velike migracije ljudi što je svakako ostavilo posljedice na stanovnike visoravni.² Postupno se očitovala sve veća razlika između dva dominantna plemena, Medijaca i Perzijanaca, kao dva prevladavajuća faktora koji su ovdje ostvarivali svoj utjecaj. Ipak, jasno je kako su Medijci oduvijek bili jači, te su ostvarili svoju vlast nad perzijskim dijelom visoravni.³

Početak dinastije Ahemenida svakako se veže uz Ahemena (oko 705. – 675. prije n. e.), mitskog i eponimskog pretka buduće ahamenijske dinastije. Podaci o njemu jako su rijetki te danas još uvijek nije sigurno je li Ahemen postojao, ili je samo mitski predak na kojeg su se oslanjali veliki Ahemenijski vladari. Neki autori smatraju kako je Ahemena izmislio Darije I. 522. prije n. e. kako bi se prikazao kao legitimnim vladarom za perzijsko prijestolje, dok ga drugi autori smatraju stvarnom povijesnom osobom. Što god da je istina, činjenica jest da se Ahemen od vremena Darija I. smatra osnivačem dinastije. Povijesni izvori o Ahemenu nam govore kako je bio najvjerojatnije ratni poglavica, prvi kralj Perzije te vazal Medije. Vladao je otprilike od 705. do

¹ Skupina autora, *Povijest*, sv. 2., Europapress holding, Zagreb 2007., str. 371.

² E. Dussinberre, *Empire, Authority and Autonomy in Achaemenid Anatolia*, University Press, Cambridge 2003., str. 15.

³ Skupina autora (4), Isto, str. 373.

675. prije n. e., te točne godine vladavine nisu sigurne. Prema Asirskim zapisima, sudjelovao je 691. prije n. e. u obrani grada Halulea od Parsuamaša i Anzana.⁴

Ahemena nasljeđuje Teisp (oko 675. – 640. prije n. e.), poznat po tituli „Kralj Anšana“. O njemu imamo još i manje podataka nego o njegovu ocu. Zna se kako je za vrijeme njegova vladanja osvojen elamski grad Anšan, što je bio prvi korak prema stvaranju Perzijskog Carstva.⁵ Bitni za Teispa i za budućnost dinastije njegova su dva sina, Kir I. (oko 640. – 600. prije n. e.) i Ariaramno (oko 640. – 575. prije n. e.) koji su stvorili i dvije grane ove dinastije.⁶

Nakon smrti Teispovo se kraljevstvo podijelilo na dva dijela, Kir I. vladao je kao kralj Anšana, dok Ariaramno postaje kraljem Perzije. Ipak, tadašnja Perzija samo je jedna od brojnih iranskih provincija te je relativno mala u odnosu na njihovog seniora, Medijsko Carstvo. Kao i o ostalim vladarima ovog razdoblja, niti o Kiru I. nemamo previše podataka, o njegovom životu znamo samo poneke fragmente. Znamo da je 652. prije n. e. bio saveznik Šumaš-šum-ukina (oko 668. – 648. prije n. e.) u borbi protiv Asurbanipala (asirski kralj kraljeva, oko 668. – 627. prije n. e.). Nakon Asurbanipalove pobijede i osvajanje Elama, Kir I. nestaje iz povijesnih izvora. Nakon pada Asirskog Carstva (612 – 609. prije n. e.) grad Anšan pripada Mediji te se pretpostavlja kako je Kir I. do kraja života ostao vjerni vazal Kijaksara ili njegova sina Astijaga. Kirov sin bio je Kambiz I.⁷

Kirov brat Ariaramno, još nazivan i kraljem Parsumaša (Perzije), prema Behistunskim natpisima vladao je paralelno za vrijeme Kira I. Kako je Kirova grana dinastije bila jača, o ovoj imamo vrlo malo povijesnih izvora. Znamo da su se dvije dinastije ujedinile za vrijeme Kira II. Velikog, unuka Kira I. Za Ariaramnova sina Arsama (oko 575. – 559. prije n. e.) poznato nam je da je doživio duboku starost (umro oko 520. prije n. e.) te da je doživio krunjenje svog unuka Darija I. Velikog. Pretpostavlja se da je živio oko 90 godina te je bio jedan od najdugovječnijih vladara, iako je vladao samo oko 15 godina. Za njegovo vrijeme ujedinjeni su posijedi dvije grane ahemenidske dinastije pod Kirom II. Velikim. Ovo ujedinjenje smatra se početkom Ahemenidskog Carstva. Arsam je imao mnogo djece od kojih su najpoznatiji Histasp (oko 565. – 495. prije n. e.)

⁴ M. Dandamaev, *A Political History of the Achaemenid Empire*, E. J. Brill, New York 1989., str. 5.

⁵ M. Dandamaev, Isto, str. 9.

⁶ Skupina autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, sv. 4., Otakar Keršovani, Rijeka 1974., str. 1551.

⁷ M. Dandamaev, Isto, str. 4.

i Farnak (oko 565. - ?). Darije I. Veliki (549. – 486. prije n. e.), o kojem će se više govora biti kasnije, bio je Histaspov sin.⁸

2. Dolazak Ahemenida na pozornicu i vladavina Kira II. Velikog

Krajem 7. st. prije n. e. dolazi do propasti moćnog Asirskog Carstva te s time završava i razdoblje prevage jednog naroda na prostoru Bliskog istoka. Nekad snažno carstvo sada se dijeli na nekoliko država pobjednica od kojih se ističu novobabilonska pod dinastijom Kaldejaca kojom vlada Nabopolasar te medijska država koja se razvija na prostoru Iranske visoravni. Osim te dvije države, svakako još valja spomenuti i jačanje utjecaja Egipta na jugu te Lidije u Maloj Aziji. Nakon osvajanja prijestolnice Ninive 612. prije n. e. Babilon zadržava prostor plodne mezopotamske ravnice, dok je gorski dio istočno od rijeke Halis bio uključen u sastav njihovih saveznika Medijaca.⁹ Obilježje ovog razdoblja svakako je i održavanje ravnoteže između novih sila te vrlo slabo uplitanje u međusobne poslove i interese.¹⁰ Za buduću ahemenidsku državu bitan je sukob medijskog vladara Kijaksara i lidijskog Alijata. Te dvije države tijekom vremena jačaju te se oko 590. prije n. e. sukobljavaju nakon Kijaksarove provale u Malu Aziju. Nakon nekoliko godina ratovanja dolazi do velike bitke 585. prije n. e. kod rijeke Halisu koja završava neodlučeno. Kao rezultat toga dolazi do pregovora koje je predvodio babilonski vladar Nabukodonozor II., a kojima je ograničeno širenje medijske države prema sjeveru. Rijeka Halis postaje granica između lidijske i medijske države.¹¹

Nakon Kijaksara na prijestolje medijske države dolazi Astijag (ponekad zvan Istuvegu) koji je bio vrlo slaba ličnost. Tada u perzijskog pokrajini Anšanu vlada knez Kambiz iz roda Ahemenida kao njegov vazal. Kambiz je oženjen vladarovom kćeri Mandanom koja rađa Kambizova nasljednika Kira. Kir II. (559. – 530. prije n. e.), kada je naslijedio Kambiza, odluči se

⁸ M. Dandamaev, Isto, str. 91.

⁹ Skupina autora, *Atlas svjetske povijesti*, The Times, Zagreb 1988., str. 78.

¹⁰ Skupina autora, *Forgotten Empire – The world of Ancient Persia*, University of California Press, Los Angeles 2005., str. 13.

¹¹ Skupina autora (3), Isto, str. 1553.

pobuniti protiv svog djeda Astijaga te 550. prije n. e. osvaja glavni grad Medije, Ekbatanu, uz pomoć babilonskog kralja Nabonida.¹²

Svojim djelovanjem Kir II. stvorio je Perzijsko Carstvo koje će u svom vrhuncu obuhvaćati teritorij od Inda na istoku, Trakije na sjeverozapadu i Egipta na jugozapadu.¹³ Perzijsko Carstvo tijekom svog zenita bit će tada najveća svjetska država te će pod svojom vlašću ujediniti veliki dio tada poznatog svijeta.¹⁴ Moć ovog vladara uvidjela se već i za njegova života, nazivan je carem Anšana kao i carem Parsua (Perzije). Herodot je sačuvao brojne legende iz kojih se vidi kako je Kir II. bio smatran velikim, legendarnim osnivačem države, ali i kult savršenstva koji je vladar stvarao o sebi. Legende o Kiru II. vrlo su slične onima o Sargonu I., egipatskim faraonima ili Romulu i Remu.¹⁵

Prva meta Kirove ekspanzije svakako je bila Medija. Tijekom Kirova osvajanja Medije valja napomenuti kako je vrlo blago postupao prema zarobljenicima, ali i kako je svo bogatstvo medijske državne riznice odlučio prenijeti u Perziju. Dolazi do naglaska razlika između Medijaca i Perzijanaca o čemu nam govore i starogrčki natpisi na kojima su ta dva naroda označeni posve drugačijim imenima. Ali, osvajanje Medije od strane Perzijanaca ne znači i njezino podčinjavanje, zapravo je medijsko plemstvo od početka podupiralo Kirov ustanak.¹⁶ Car se nije ograničavao osvajanjem medskog prostora, nakon ulaska trupa u Ekbatanu okreće se zapadnim susjedima.¹⁷

Do većeg otpora novoj perzijskoj državi dolazi izvan njenih granica, lidijski kralj Krez, kaldejski Nabonid i egipatski faraon Amazis sklapaju savez protiv Kira II. Prvi koji je pokušao nešto učiniti protiv rastuće prijetnje s istoka bio je Krez. On odlazi u delfijsko proročište gdje se odigrala poznata epizoda u kojoj mu proročica govori kako će, ukoliko krene u napad protiv Perzijanaca, moćna država propasti. Uvjeren u svoju pobjedu kralj 547. prije n. e. prelazi rijeku Halis te dolazi na perzijski teritorij.¹⁸ Ali ubrzo, nakon perzijskog protunapada, kralj se povlači te je od onda Kir II. u napadu. Uz pomoć svojih odreda na devama lako pobjeđuje lidijsko konjaništvo te ubrzo pada i glavni lidijski grad Sard. Ovo područje bilo je vrlo bogato zelenilom i

¹² Skupina autora, *Povijest svijeta – od početaka do danas*, Naprijed, Zagreb 1977., str. 121.

¹³ Skupina autora (3), Isto, str. 1553.

¹⁴ Skupina autora (2), Isto, str. 121.

¹⁵ V. I. Avdijev, *Istorija starog istoka*, Izdavačko poduzeće Narodne Republike Srbije, Beograd 1952., str. 291.

¹⁶ Skupina autora (3), Isto, str. 1553.

¹⁷ V. I. Avdijev, Isto, str. 292.

¹⁸ Skupina autora (3), Isto, str. 1558.

hranom, pogotovo za Perzijance koji su naviknuli živjeti u polupustinjskim uvjetima, te je slavljeno kao vrlo važna strateška pobjeda.¹⁹ Uz osvajanje Lidije, Kir dopušta svojim vojskovođama da osvoje i grčke jonske gradove, od kojih se ističe Milet koji je jedini na vrijeme shvatio perzijsku opasnost te je vrlo rano stao na Kirovu stranu. Stanovnici nekih drugih gradova su ili pobjegli ili su konačno bili pokoreni. Uzaludna intervencija Sparte nije učinila gotovo ništa za sudbinu jonskih gradova.²⁰ Osvojivši Malu Aziju Kir stvara dvije satrapije sa središtima u Sardu i Daskilejonu. 545. prije n. e. dolazi do ustanka u Lidiji, ali ga ubrzo smiruje Kirov vojskovođa Mazares.²¹

U ovo vrijeme također postupno jača i novobabilonska država. Pod Nabukodonozorom II. (630. – 562. prije n. e.) strogo se kontroliraju svi pokoreni narodi, dolazi do višegodišnje opsade Tira, sukoba s Egiptom kod Kerkemiša 605. prije n. e. te židovskog „babilonskog ropstva“ nakon dva neuspjela ustanka 597. i 587. prije n. e. Nakon Nabukodonozorove smrti nasljeđuje ga Nabonid (556. – 539. prije n. e.) koji zbog sukoba sa svećenstvom mijenja svoju rezidenciju iz Babilona u Taimu u arapskoj pustinju. Od tamo pokušava stvoriti otpor protiv očekivanog perzijskog napada, ali sve što čini je uzalud. 539. prije n. e. bez veće bitke Kir ulazi u Babilon te osvaja sve babilonske provincije.²²

U njima su novi vladari provodili politiku vjerske tolerancije te su i dalje štovana stara babilonska božanstva, poglavito bog Marduk. Time što je Kir II. odobrio štovanje u Marduka on nije samo osigurao relativno miran prijelaz s jedne vlasti na drugu, već je i sebi osigurao titulu zakonitog nasljednika babilonskog prijestolja. Ovaj vojni pohod značio je i oslobođenje Židova iz ropstva, što se kod pojedinih povjesničara smatra kao njegov najvažniji svjetsko povijesni čin, kao i organiziranje povoljnije vlasti za ostale narode koji su bili pod novobabilonskim jarmom od kojih se svakako ističe Fenikija.²³ Na njezinom teritoriju Perzijanci uspostavljaju četiri vazalna kraljevstva: Arad, Biblos, Sidon i Tir. Kiru je bila prijeko potrebna fenička flota te je upravo zato imali posebno dobar odnos prema feničkim gradovima. Također, Kir se dobro odnosio i prema

¹⁹ E. Dusinberre, *Aspects of Empire in Achaemenid Sardis*, University Press, Cambridge 2003., str. 19.

²⁰ Skupina autora (2), Isto, str. 121.

²¹ Skupina autora (3), Isto, str. 1558.

²² E. Dusinberre (1), Isto, str. 234.

²³ Skupina autora (2), Isto, str. 121.

oslobođenim Židovima kojima je dopušteno da se vrate u Judeju. Ona je također uređena po načelu satrapija, a po zapovjedi Kira dopuštena je ponovna izgradnja jeruzalemskog hrama.²⁴

Tako su iranski narodi, kao novopridošlice iz zabačene središnje Azije, uspjeli ovladati centrima moći mezopotamskog svijeta. Koristeći novu ratnu tehnologiju koja je došla sa željeznim dobom, kao i uporaba konja za rat, ali i održavanje komunikacije unutar carstva omogućili su ostvarivanje prevlasti nad tradicionalnim mezopotamskih narodima.²⁵

Malo toga znamo o Kirovom osvajanju istoka. Oskudni podaci daju nam naslutiti kako je Kir pri kraju svog života osvojio Baktriju te da je vodio ratove protiv Skita u stepama između Aralskog i Kaspijskog jezera. Što se tiče osvajanja prema Indiji, ondašnje države i zajednice bile su bogate, a vrlo slabo zaštićene te je bilo za očekivat da Kir II. okrene svoje snage prema njima. Po bogatstvu se isticala pokrajina Gandhara koja se opirala osvajanju sve do doba Aleksandra III. Makedonskog.²⁶ Postoje podaci koji govore kako se u bitci kod Derbikasa borio protiv Indijaca na slonovima, a najvjerojatnije je da se radi o narodu s područja današnjeg Pakistana. Čak je i sam Kir bio jako ranjen u toj bici, iako je konačan rezultat, kao i uvijek do tad, bio na strani Ahemenida. Indijski kraljevi morali su plaćati danak zapadnom kralju.²⁷ Na rijeci Jaksartesu gradio se Kiropolis, kao i još pet utvrđenih gradova koji su branili granicu duž rijeke. Kir II. konačno je stradao u bitci protiv Masageta kod donjeg Oksisa oko 530. prije n. e. te je njegovo tijelo balzamirano i pohranjeno u Pasargadi, postojbini Ahemenida. Njegova grobnica postoji i danas, a odražava jednostavnu urartsku arhitekturu koju su Perzijanci preuzeli od medijskih graditelja.²⁸

²⁴ Skupina autora (3), Isto, str. 1558.

²⁵ Skupina autora (1), Isto, str. 78.

²⁶ E. Siddiqui, The Persian Domintion and its Impact on Gandhara Region, *Journal of Asian Civilizations*, 32 (2), 2009., str. 82.

²⁷ T. A. Warraich, Cultural impact of the Achaemenian on ancient Pakistan, *A Research Journal of South Asian Studies*, 27 (1), 2012., str. 222.

²⁸ Skupina autora (3), Isto, str. 1558.

3. Nastavak osvajanja do ratova s Grčkom

Nakon smrti Kira II. na prijestolje dolazi njegov sin Kambiz II. (530. – 522. prije n. e.), dok je jedan drugi Kirov sin, Smerdis, pod svojom vlašću držao Iran.²⁹ Prva akcija novog vladara bila je osveta Masagetima za smrt svog oca. Nakon toga, ponovo se okreće osvajanju te nastavlja tamo gdje se njegov prethodnik zaustavio. Car organizira veliki i dobro pripremljeni pohod protiv zadnjeg protivnika iz koalicije koja se oformila protiv njegova oca, Egipta.³⁰ 525. prije n. e. Kambiz pokreće napad kojim je zapovijedao vojskovođa Fanes iz Halikarnasa. On je bio plaćenik koji je pobjegao iz Egipta te je najbolje poznao zemlju i vojnu taktiku Egipćana. U napadu je sudjelovalo cijelo Carstvo, Feničani su osigurali mornaricu koja je napala Sredozemnu obalu Egipta, arapski narodi osigurali su deve i vodu koja je bila nužna za borbe u pustinjским uvjetima, a u napadu su sudjelovali i ciparski knezovi, kao i Polikrat od Sama. Obranu Egipta predvodio je novi faraon Psametik III., nasljednik Amazisa, posljednji faraon 26. egipatske dinastije koji je vladao samo šest mjeseci. Uskoro nakon perzijskog prolaska preko Sinajskog poluotoka dolazi do bitke kod Peluzija u kojoj su egipatski plaćenici poraženi, a perzijskoj vojsci otvoren je put prema glavnom gradu Memfisu. Nakon duže opsade grad pada, faraon je zarobljen, a osim Egipta istovremeno su pokoreni i Libija te Grci iz Cirenaikije. Međutim, u daljnjem pohodu preko sjeverne Afrike Kambiza zaustavljaju feničanski pomorci koji su odbili sudjelovati u osvajanju svoje kolonije Kartage.³¹ Tu se Kambiz odlučuje stvoriti i svoju mornaricu, kako u budućim pohodima ne bi bilo ovakvih problema, što mu je dalo i titulu „kralja koji je osvojio more“.³²

Tu Kambiza u daljnjem osvajanju prekida pobuna do koje je došlo u Carstvu. Naime, još i prije osvajanja Egipta car je tajno dao ubiti svog jedinog brata Bardiju kako ne bi došlo do sukoba oko nasljeđivanja Kirova moćnog carstva. Tijekom Kambizova boravka u Egiptu javlja se uzurpator Mag Gaumat koji je navodno fizički ličio na Kambizova ubijenog brata. On se prozvao Bardijom te je organizirao pobunu protiv cara. Kambiz II. odmah napušta Egipat te kreće ugušiti pobunu, ali vrlo brzo umire dok je putovao kroz Siriju. Car nije imao sina koji bi ga naslijedio te se carstvo sada nalazilo na rubu dinastičke borbe. Prema Herodotu, kako bi očuvao dinastiju

²⁹ Skupina autora (1), Isto, str. 78.

³⁰ Skupina autora (2), Isto, str. 121.

³¹ Skupina autora (3), Isto, str. 1560.

³² J. Haubold, The Achaemenid empire and the sea, *Mediterranean Historical Review*, 27 (1), 2012., str. 8.

Ahemenida na vlasti, car je prije smrti priznao da je dao ubiti svog brata te da je Gaumata zapravo prevarant. Tako je, prema načelu primogeniture, prijestolje trebalo pripasti pobočnoj lozi Ahemenida, tj. sinu partskog satrapa Dariju. Ali, Gaumata je imao podršku moćne svećeničke kaste, a i narod mu je bio naklonjen nakon što je ukinuo brojne poreze. To je postupno dovelo do slabljenja plemstva te je dovelo državu na rub kaosa.³³

Darije I. (522. – 486. prije n. e.), iako je dolazio iz bočne loze Ahemenida, bio je prva osoba u redu na prijestolje. Kako Kambiz nije imao muškog nasljednika, a svog jedinog brata Bardiju ubio je pun prije, Darije je bio jedini mogući nasljednik. Ipak, sam dolazak Darija I. na vlast obilježen je brojnim sukobima s „lažnim kraljevima“.³⁴ Borbe s tim uzurpatorima opisane su na Behistunskim natpisima.³⁵ Darije ubrzo po dolasku na vlast organizira skupinu saveznika koji mu pomažu u dolasku na prijestolje.³⁶ Izvori nam navode kako je Darije ugušio veliku Guamatijevu bunu u svega nekoliko tjedana nakon dolaska na vlast te se na kamenom natpisu u Behistunu hvali kako je sve ostale „lažne kraljeve“ porazio u roku od godinu dana. Razdoblje vladavine Darija I. obilježeno je jačanjem i učvršćivanjem perzijske moći na osvojenom području. Između 518. i 514. prije n. e. car suzbija ustanke u Babilonu, Elamu, Mediji i Partiji, a carstvo uređuje na temelju bezuvjetne pokornosti podanika caru.³⁷ Vrlo često se upravo Darije I. naziva posljednjim velikim ahemenidskim vladarom.³⁸

Carstvo u doba Darija I. obuhvaća prostor između Inda, Kaspijskog jezera, Crnog Mora, Male Azije i Egipta. Za upravljanje toliko golemim teritorijem morale su se uvesti neke administrativne i diplomatske mjere koje bi osigurale prosperitet ovako multikulturnom carstvu.³⁹ Car reorganizira administrativnu podjelu carstva na pravedno ujednačene satrapije koje su plaćale porez središnjoj vlasti. Carstvo je vrlo hijerarhijski ustrojeno, a na čelu upravljanja satrapijama nalazi se veliki vezir, zapovjednik careve tjelesne straže.⁴⁰ Također, satrapi i vojskovođe u ovom periodu gotovu su uvijek Perzijanci. Kako bi osigurao poslušnost svojih satrapa, car je razvio i

³³ Skupina autora (3), Isto, str. 1561.

³⁴ Skupina autora (3), Isto, str. 1562.

³⁵ V. I. Avdijev, Isto, str. 295.

³⁶ Skupina autora (1), Isto, str. 78.

³⁷ Skupina autora (3), Isto, str. 1562.

³⁸ Skupina autora (5), Isto, str. 105.

³⁹ Skupina autora (2), Isto, str. 122.

⁴⁰ Skupina autora (1), Isto, str. 78.

sustav špijuna koji su osiguravali carstvo od ponovnih pobuna. Aramejski jezik postaje službeni carski jezik, a dominantno pismo postaje jedna varijacija feničkog alfabeta.⁴¹ Kako bi se povezalo carstvo grade se brojne ceste od kojih se ističe Kraljeva cesta koja je povezivala istok i zapad. Sukladno s njima razvija se i poštanska služba koja je bila toliko efikasna da je za poruku da dođe od Suze do Sarda bilo potrebno svega tjedan dana.⁴² Iz Lidije Perzijanci preuzimaju uporabu zlatnog novca određene težine kao platežno sredstvo.⁴³ Državni novac postaju Dariki koji su imali stalnu i određenu vrijednost što je pozitivno djelovalo na razvoj trgovine u ovako velikom carstvu.⁴⁴ Vjerojatno najpoznatija reforma Darija I. bila je reorganizacija vojske. U svrhu zaštite brojnih granica i ugušivanja ustanaka car je organizirao stajaću vojsku koja se nije raspuštala u vrijeme mira. Ona je bila organizirana od odreda Perzijanaca i Medijaca, a jezgra te vojske bila je tzv. carska vojska. Ona se sastojala od konjanika-aristokrata, kao i 10 000 besmrtnih vojnika. Poznato nam je da je ovakva vojna formacija zbog svoje efikasnosti zadržana i u kasnijim razdobljima, poglavito u Sasanidskom Carstvu.⁴⁵ Također, organizirana je i careva tjelesna vojska od 1 000 vojnika. Za vrijeme rata mobilizirana je dodatna vojska te su pojedine oblasti bile dužne pridonijeti s određenim brojem vojnika.⁴⁶ Sve ove reforme značile su spajanje ovako velikog carstva, koje obiluje raznim kulturama, narodima i običajima, u jednu cjelinu koja je osiguravala uspjeh i prosperitet za sve. Također se stvara i velika državna riznica koja je osiguravala carstvo u trenutku kad je najpotrebnija.⁴⁷ Ratnička tradicija, umjetnička osjećajnost i tehničko znanje, posebice u graditeljstvu, svakako su pridonijeli ostvarenju perzijskog uspjeha. Također su i ahemenidska nepokolebljiva nacionalna svijest i rijetko poštovanje zakonitosti vladara potpomogli jačanje i preživljavanje iranske kulture od utjecaja brojnih provala kojima je bila izložena zbog svog utjecaja na azijskom kopnenom položaju.⁴⁸

Vojni pohodi koju su zaustavljeni nakon osvajanja Egipta 525. prije n. e. nastavljaju se 514. kada Darije prelazi u Europu i napada Skite u donjem Podunavlju. Granica Skita i Perzijanaca bila je vrlo velika, a glavne dodirne točke, osim nove u Europi, bile su između Crnog mora i

⁴¹ Skupina autora (3), Isto, str. 1563.

⁴² Skupina autora (1), Isto, str. 78.

⁴³ L. Paret, *Historija čovječanstva, kulturni i naučni razvoj*, sv. 2., Naprije, Zagreb 1967., str. 48.

⁴⁴ Skupina autora (1), Isto, str. 78.

⁴⁵ M. Charles, The Sassanian „Immortals“, *Iranica Antiqua*, 46 (1), 2011., str. 289.

⁴⁶ V. I. Avdijev, Isto, str. 298.

⁴⁷ Skupina autora (3), Isto, str. 1563.

⁴⁸ Skupina autora (1), Isto, str. 78.

Kaspijskog jezera, te istočno od Kaspijskog jezera. Na srednjoj i istočnoj granici Skiti su vrlo često upadali i pljačkali carstvo te Darije odlučuje prilikom svog osvajanja zapada prvo osvojiti skitsku Trakiju. Kako bi prebacio svoju vojsku iz Male Azije preko Bospora, jonski graditelj Mandroklo konstruirao je pontonski most, dok je izgrađen i drugi most preko Dunava. Skiti su bježali od Perzijanaca prema sjeveru te je došlo do samo jedne bitke u kojoj su Perzijanci ostvarili prividnu pobjedu. Vojni pohod protiv Skita završio je 512. prije n. e., a rezultirao je pojavom nove satrapije Trakije. Također, brojni izvori nam govore o strahu koji je zavladao u Grčkim gradovima nakon što je stanovništvo postalo svjesno kako se nalazi na granici s moćnim ahemenidskim carstvom koje također drži i trački mostobran preko kojeg vrlo lagano može poslati napadačku vojsku.⁴⁹ Ipak, tu Darijevi pohodi prestaju biti uspješni te se zbog toga njega najčešće pamti kao dobrog reformatora, ali lošeg vojskovođu.⁵⁰

⁴⁹ Skupina autora (3), Isto, str. 1567.

⁵⁰ Skupina autora (1), Isto, str. 78.

4. Grčko – perzijski ratovi

Sljedeća velika etapa širenja države Ahemenida svakako se odnosi na vojne sukobe protiv Grka. Još u vrijeme Kira II. pod perzijskom upravom nalaze se grčki gradovi koji su se nalazili na obali Male Azije, tzv. jonski gradovi. Za vrijeme Darija I. dolazi do mnogo većih sukoba između ove dvije strane te su ovi ratovi svojevrsna prekretnica u razvoju Perzijskog Carstva. Od 500. do 449. prije n. e. dolazi do nekoliko ratova koji ne završavaju onako kako su to Perzijanci priželjkivali.⁵¹

4. 1. Jonski ustanak (500. – 494. prije n. e.)

Od osvajanja jonskih gradova za vrijeme Kira II. pa do 500. prije n. e. postupno opada blagostanje ove skupine gradova. Glavni razlog tome bilo je perzijsko preferiranje feničke trgovine i feničkih brodova što je u konačnici dovelo do zamiranja slobodne trgovine jonskih gradova. Jonski gradovi gubitkom trgovine gube svoj primarni značaj te ulaze u krizu. Sukladno tome jača i nezadovoljstvo koje u konačnici prerasta u ustanak kojim su Grci htjeli ponovno ostvariti svoju neovisnost. Predvoditelj ustanka bio je miletski tiranin Aristagora. Tiranin je tražio pomoć od ostalih grčkih gradova, a u pomoć su mu prišli Atenjani i Eretrijci. Atenjani su htjeli osigurati slobodnu trgovinu s istokom dok su Eretrijci bili saveznici Mileta. Spartanski kralj Kleomen nije pristao pomoći ustanicima opravdavajući se kako je udaljenost između Sparte i Mileta prevelika te kako ne smije slati svoju vojsku tako daleko.⁵²

Ustanici su ubrzo došli do Sarda, središta satrapije, ali nisu uspjeli osvojiti njegovu tvrđavu koju je branio satrap Artavern. Stoga su zapalili grad te su se povukli pred nadolazećom perzijskom vojskom. Ustanici bježe u Efez gdje ih Perzijanci sustižu i pobjeđuju. Grci su više uspjeha imali na moru gdje su kod Salamisa na Cipru porazili feničku flotu koja je ratovala za Perzijance. Ubrzo nakon toga savez grčkih gradova se raspada, Atena, Lezbo i Samos povlače svoje brodovlje. 497. prije n. e. Perzijanci osvajaju Cipar te dardanelske gradove, dok su Milet opkolili. Vođa ustanka, Aristagora, bježi u Trakiju gdje je sljedeće godine poginuo u borbi. Obnovljena perzijska

⁵¹ Skupina autora (3), Isto, str. 1576.

⁵² M. Dandamaev, Isto, str. 222.

mornarica u bitci kod otoka Ladeoma poražava Grke, a grad Milet osvojen je 493. prije n. e. Grad je opljačkan, a stanovništvo preseljeno na Tigris. Osvajanje Mileta znači kraj ovog ustanka te je u zapadnoj Maloj Aziji ponovno uspostavljena vlast Ahemenida.⁵³

4. 2. Mardonijev pohod na Makedoniju (492. prije n. e.) i reakcija grčkih gradova

Sljedeća točka ahemenidskog osvajanja zapada bila je Makedonija. Vojni pohod predvodio je Darijev vojskovođa i zet Mardonije, dok je cilj pohoda bio osigurati perzijsku satrapiju od neprijateljskih plemena koja su obitavala u Trakiji i Makedoniji. Prijelaz vojske preko Helesponta bio je vrlo mukotrpan te je perzijska vojska doživjela velike gubitke već i prije samog iskrcavanja u Europu. Zatim kreće marš na Thasos u kojem je boravio makedonski kralj Aleksandar I. Vojsku putem napadaju razna manja plemena koja su bila nezadovoljna perzijskom upravom, ali ti sitni gerilski napadi ne uspijevaju zaustaviti vojsku u dolasku do cilja. Na kraju je osvojen makedonski glavni grad, a Aleksandar je morao priznati vrhovništvo Perzijskog cara. Putem su izgrađeni brojni garnizoni od kojih se ističu oni u Bizanciju, Sestosu i Abderi. Pri povratku iz pohoda u jesen 492. prije n. e. perzijska flota ponovno doživljava gubitke prilikom olujnog nevremena.⁵⁴

Dva najjača grčka grada, Atena i Sparta, sa sumnjom su gledali ovakva vojna osvajanja koja je veliko Perzijsko Carstvo provodilo u njihovom susjedstvu. Još od vremena jonskog ustanka u Ateni se stvaraju dvije struje koje su zagovarale i dva različita odgovora na sve veću prijetnju. U početku je prednjačilo mišljenje Alkmeonida koji je zagovarao prijateljske odnose s Perzijskim Carstvom. Ali, s vremenom sve više jača utjecaj Temistokla koji je upozoravao na opasnost perzijskog napada s mora. Dok je on bio arhont velika količina resursa bila je usmjerena na izgradnju jače mornarice, kao i ratne luke ne Pireju, ali, njegovi planovi nisu ostvareni jer ga je konzervativno plemstvo uspjelo potisnuti. Nakon njega na čelo Atene dolazi Miltijad kojega su politički protivnici optuživali zbog tiranije na Hersonezu, ali ga to nije uspjelo omesti u osvajanju vlasti u gradu. Upravo će Miltijad biti vođa atenske vojske u skorom ratu protiv Perzije. S druge strane, i Sparta je u početku bila zauzeta svojim problemima te se nije mogla baviti suzbijanjem

⁵³ Skupina autora (3), Isto, str. 1576.

⁵⁴ M. Dandamaev, Isto, str. 224.

perzijske opasnosti. Do promjene u ovome dolazi nakon bitke kod Sepcije u kojoj je Peloponeski savez napokon porazio Arg te je osigurao prevlast, ali i sigurnije susjedstvo.⁵⁵

4. 3. Prvi perzijski napad i bitka kod Maratona (490. prije n. e.)

Još i prije samog napada na Grčku, Darije I. stvarao je i održavao prijateljski odnos s grčkom aristokracijom kako bi li osigurao saveznike u nekim grčkim gradovima. Sve što je još nedostajalo caru bio je razlog za napad. Pronašao ga je u pomoći koju su Atena i Eretrija pružile Miletu prilikom jonskog ustanka. Carska vojska od 20 000 vojnika krenula je brodovima prema Ateni, vojskom je zapovijedao Medijac Datis, a flotom Artaferno, sin nepoznatog perzijskog satrapa. Flota putem pokorava Ciklade, osvaja Rodos i Naxos, iskrcava se na Eubeji te razara Eretriju. Vojska se zatim okreće prema Ateni, a na prijedlog Pizistratova sina Hipija vojska se iskrcava na istočnoj obali Atike, na Maratonu.⁵⁶

Jedini grčki polis koji je odlučio poslati svoju vojsku u pomoć Ateni bio je Plateja. Spartanska vojska nije stigla na vrijeme te je vojska od 1 000 Platejaca i 10 000 Atenskih hoplita stajala nasuprot nadmoće perzijske vojske. Bitnu odluku na tijek bitke učinio je atenski vođa Miltijad kad je naredio svojoj vojsci da napuste obrambene zidove i neprijatelja dočeka na samoj obali kod Maratona. Perzijanci su se prvi domogli obale te su napali atenski logor na sjeveroistočnoj padini Agrielikija. Nasuprot njih jurile su hoplitske falange koje su u zatvorenom poretku, bez obzira na perzijsku kišu strijela, uspjeli probiti centar perzijske formacije. Poraženi Perzijanci povlače se na poluotok Haradri te se veći dio vojske uspijeva spasiti ukrcavanjem na brodove. Tada kreće utrka atenskih hoplita i perzijskih brodova do Atene. Miltijad prvi dolazi do grade te brzo organizira obranu. Uvidjevši kako od daljne borbe ne može proizaći ništa pozitivno, Datis okreće brodove natrag prema istoku. Iako ova bitka nije dovela do pobjednika, ona ipak predstavlja prvi vojni poraz u perzijskoj povijesti, čime je zauvijek uzdrmana božanska sfera

⁵⁵ Skupina autora (3), Isto, str. 1578.

⁵⁶ M. Dandamaev, Isto, str. 229.

ahemenidskih vladara. Isto tako, ovim sukobom dodatno jača moć Atene koja postupno preuzima sve jači položaj u Grčkoj.⁵⁷

4.4. Veliki perzijski rat (480. – 477. prije n. e.)

U razdoblju od 489. do 481. Miltijad postupno pokušava ponovno osvojiti Ciklade. Iako je u početku imao uspjeha, poraz doživljava kod otoka Parosa nakon kojeg gubi vlast u Ateni. Na vlast dolazi Temistoklo koji ponovno pokušava ostvariti svoje planove o izgradnji mornarice. Brodovi su se izgrađivali sredstvima iz državne riznice, ali i iz rudnika srebra u Laurionu te je Atena ubrzo brojala flotu od 180 ratnih brodova, čime je postala vodeći polis.⁵⁸

Za to vrijeme u Perzijskom Carstvu dolazi do smjene na prijestolju. Darijeva žena Atosa uspijeva nagovoriti već starog cara da za svog nasljednika odredi mlađeg sina Kserksa, umjesto njegova starijeg brata Artabazana.⁵⁹ Darije I. umire 486. prije n. e. ne uspjevši ostvariti svoju ideju o novom pohodu na Grčku.⁶⁰ Odmah nakon dolaska Kserksa I. (486. – 464. prije n. e.) na vlast dolazi do sličnih događaja koji su pratili i dolazak njegova oca na prijestolje. Brojne bune, poglavito u Babilonu i Egiptu, koje su uzdrmale carstvo ubrzo su krvavo ugušene. Egipat gubi svoj dotadašnji status, a 478. prije n. e. Kserkso ukida babilonsko kraljevstvo kao posebnu pokrajinu unutar svog carstva. Zatim, novi car odlučuje nastaviti ono što mu je otac započeo te vojsku ponovno okreće k zapadu. U ljeto 480. prije n. e. perzijska vojska kreće iz Sarda, a početkom lipnja ponovno prelazi Helespont. Također se izgrađuje i kanal na poluotoku Atosu kako bi se olakšao prolaz ratnoj floti. U pratnji vojske Kserkso dovodi i flotu od gotovo 1 000 ratnih brodova koja se u konačnici usidrila na jugoistočnoj obali poluotoka Magnezije.⁶¹

Prva velika bitka ovog rata svakako je i najpoznatija. Radi se o bitci kod Termopila u kojoj su 480. prije n. e. ujedinjena kopnena vojska grčkih polisa pokušavala zaustaviti moćnu perzijsku vojsku tijekom prolaza kroz termopilski klanac. Klanac se sastojao od tri uska prolaza, a grčka vojska predvođena spartanskim kraljem Leonidom branila je središnji. Perzijance je dočekala

⁵⁷ Skupina autora (3), Isto, str. 1579.

⁵⁸ Skupina autora (3), Isto, str. 1580.

⁵⁹ M. Miller, *Athens and Persia in the fifth century BC*, University Press, Cambridge 1997., str. 8.

⁶⁰ Skupina autora (2), Isto, str. 122.

⁶¹ M. Miller, Isto, str. 9.

vojska od „300 Spartanaca, 1 000 perijeka, 700 Tespijaca, 400 Tebanaca i 3 500 drugih saveznika. Taj obrambeni položaj ojačalo je još i 1 000 Fokejaca koji su činili tzv. fokejski zid.“⁶² Također, obalu je branila i mornarica koja je brojala 270 ratnih brodova. Perzijanci promatraju situaciju u kojoj su se našli te petog dana svom silinom kreću u napad na ključne položaje. Prva dva dana Grci uspijevaju održati liniju, ali trećeg Perzijanci dobivaju neočekivanu pomoć. Perzijski odred pod vodstvom Hidamoma uz pomoć lokalnog vodiča obilazi klanac te s leđa napada Fokejce. Istog dana počinje i pomorski napad na grčku flotu. Ova dva događaja učinili su svaki daljnji pokušaj obrane nemogućim te Leonida naređuje vojsci da se vrati u svoje gradove. Kao obranu ostavlja 300 Spartanaca i 700 Tespijaca koji su se zajedno s Leonidom borili u zbijenoj formaciji do zadnjeg čovjeka. Također je u obrani ostalo i grčko brodovlje, usprkos ogromnoj snazi perzijske flote. Nakon konačnog poraza Leonidove vojske ostatak grčkog brodovlja se povlači u svoje gradove. Perzijanci su u ovim borbama doživjeli velike gubitke, ali su ipak osigurali svoj cilj. Središnja grčka bila je otvorena za sljedeću fazu napada. Kserkso sada okreće svoju vojsku prema grčkim polisima, poglavito prema Atici.⁶³

Temistoklo, uvidjevši kako će svaka obrana Atene biti kobna, prebacuje njeno stanovništvo na Salaminu, Eginu i peloponesku obalu. U gradu je ostala samo mala vojska koja je branila Akropolu. Sljedeća velika bitka u ovom ratu dogodila se u jesen 480. prije n. e. Kserskova flota napada grčku koja je čekala u Salaminskoj uvali. Veliki utjecaj na ishod bitke imala je niska razina mora koja je dopuštala puno bolje manevriranje grčkim brodovima. Perzijski brodovi, naučeni na duboke vode, brzo su bili opkoljeni od strane grčkih te su, nakon dvanaestosatne borbe, doživjeli velike gubitke. Do Kserksa se vratio samo manji dio flote te car nije niti pokušao poduzeti novi vojni pohod. Umjesto toga, povukao se u Atenu. Samim svojim značajem bitka kod Salamine često se uzima kao prekretnica u ovom ratu. Nakon nje vojskovođa postaje Mardonije, a car se vraća u Sard. Ovom pobjedom Perzijanci više ne mogu računati kako će pomorskim putem pobijediti u ratu, ali ipak još uvijek imaju veliku kopnenu vojsku koja vrlo lako može poraziti mnoge grčke gradove.⁶⁴

U proljeće 479. prije n. e. perzijska vojska pod vodstvom Mardonija po drugi puta kreće na Atiku, po drugi puta Atenjani bježe na Salaminu i po drugi puta Perzijanci pljačkaju grad. Tada

⁶² Skupina autora (3), Isto, str. 1586.

⁶³ Skupina autora (3), Isto, str. 1587.

⁶⁴ M. Dandamaev, Isto, str. 231.

spartanski kralj Pauzanije sjedinjuje svoju vojsku s vojskama Atene, Plateje, Megare, Eginie i Korinta. Tih 30 000 grčkih vojnika napada Perzijance koji su tada potpuno poraženi. Grčka je pobjeda bila potpuna, a uspio se spasiti samo manji broj Perzijskih vojnika. Ova bitka značila je prekretnicu i na kopnu, Grci su od sada u napadu, a Perzijanci se povlače. Čak i neki grčki gradovi koji su bili naklonjeni Perziji, poput Tebe, sada doživljavaju neprijateljstvo od ostalih Grka. Sljedeći grčki napadi bit će usmjereni protiv ostataka perzijske mornarice. Spartanski kralj Leotihida odvođi ratnu mornaricu prema Joniji gdje kod rta Mikale nalaze usidrenu perzijsku mornaricu. Spaljuju neprijateljske brodove te potpomažu jonske gradove na ponovni ustanak protiv Perzijanaca. Car je morao povući svoje trupe te su tako jonski gradovi uspjeli izboriti samostalnost. Kasnije su ti gradovi primljeni u savez s ostalim Grcima što je bila preteča Prvog atičkog pomorskog saveza.⁶⁵ Neuspjeh ovih perzijskih pohoda uzrokovao je pomak trgovine i proizvodnje prema zapadu, kao i stvaranje kolektivne svijesti o pobjedivosti države Ahemenida. Ovi događaji se svakako mogu uzeti kao početak kraja Carstva, te ulazak u sferu slabih vladara.⁶⁶

Također, kao još jedan bitan faktor perzijsko-grčkog sukoba svakako je i međusobni kulturni utjecaj koji su dvije civilizacije vršile. Suprotno očekivanju, nakon borbi ojačala je međusobna trgovina, kao i kulturna razmjena. Dokaz za to nam je perzijska lončarija pronađena u grčkim polisima, kao i grčki predmeti pronađeni u Perzijskom Carstvu.⁶⁷ Uz to, vršila se i trgovina robovima koja je u 5. stoljeću prije n. e. dosegla veliku vrijednost i važnost.⁶⁸

⁶⁵ Skupina autora (3), Isto, str. 1591.

⁶⁶ Skupina autora (2), Isto, str. 122.

⁶⁷ M. Miller, Isto, str. 61.

⁶⁸ M. Miller, Isto, str. 81.

5. Doba slabih vladara i propast Carstva

Nakon poraza od strane Grka te smrti Kserksa I. 465. prije n. e. novi vladari iz dinastije Ahemenida više nisu uspijevali vratiti staru slavu. Artakserks I. Makroheir (465. – 424. prije n. e.), Kserkso II. (424. – 423. prije n. e.), Darije II. Noto (423. – 404. prije n. e.) i Artakserks II. Mnemon (404. – 359. prije n. e.) manje su značajni vladari koji su bili suočeni s raznim unutarnjim i vanjskim problemima. Artakserks I. nam je poznat po tome što je vratio Židove u njihovu domovinu te im dopustio da vrše svoje obrede, ukoliko su plaćali posebni porez. Također je vršio i ozbiljnu separaciju između štovanja Ahure Mazde i Jahvea, kako ne bi došlo do stvaranja većih vjerskih sukoba.⁶⁹ Darije II., koji je došao na vlast nakon misteriozne smrti njegova prethodnika, također je bio slab vladar što nam govori činjenica da je umjesto njega vladala njegova sestra i supruga Parisatis, uz pomoć nekoliko eunuha.⁷⁰ Nakon ovih vladara dolazi Artakserks III. Ohos (359. – 338. prije n. e.) koji je skupio snage da vrati red u carstvo, ali u to vrijeme ponovno jača neprijatelj sa zapada. Makedonci predvođeni Filipom II. (359. – 336. prije n. e.) i Aleksandrom III. Velikim (336. – 323. prije n. e.) kreću u napad na oslabljeno carstvo te ga u konačnici i uništavaju. Nakon Artakserksa na njegovo mjesto dolazi Arso (337. – 336. prije n. e.) kojeg vrlo brzo nasljeđuje posljednji vladar iz dinastije Ahemenida, Darije III. Kodoman (335. – 330. prije n. e.)⁷¹

Do konačnog kraja Grčko-perzijskih ratova dolazi tek stoljeće kasnije. Grci nisu mogli poraziti Perziju, iako su ju jako oslabili, sve do dolaska makedonske dinastije. Sve veća perzijska slabost otkrivena je kada je Kir Mlađi, iranski potkralj na zapadu, brat Artakserksa II., unajmio grčke plaćenike (njih 10 000) te se 401. prije n. e. pobunio protiv vladavine svog brata.⁷²

Aleksandar Veliki, nakon osvajanja grčkih gradova, kreće na istok prema Perzijskom Carstvu. Nekad moćno Carstva bilo je u velikoj krizi, a satrapi su svojim pokrajinama vladali samostalno. Perzijska vojska bila je vrlo slaba i neorganizirana. Prva bitka dogodila se kod Granika 334. prije n. e. gdje su makedonske falange bile superiornije nad perzijskim trupama. Aleksandar u osvojene gradove uvodi grčku demokraciju te se tako rješava nepredvidljivih tirana. Mnogi

⁶⁹ L. Wood, Razdoblje između Starog i Novog zavjeta, *Biblijski pogledi*, 6 (1-2), 1998., str. 116.

⁷⁰ S. Horn, Stari svijet od 586 do 400 prije Krista, *Biblijski pogledi*, 6 (1-2), 1998., str. 187.

⁷¹ Skupina autora (2), Isto, str. 123.

⁷² Skupina autora (1), Isto, str. 78.

gradovi Male Azije ga zbog toga dočekuju kao osloboditelja, što je loše utjecalo na sliku Ahemenida u narodu. Još jedan bitan događaj iz ovog perioda jest vjenčanje 1 000 makedonskih vojnika s Perzijankama kako bi se pomirio istok i zapad. Aleksandar mudro izbjegava pomorsku bitku s Perzijom znajući da, iako je perzijska vojska slaba, njihova mornarica i dalje održava stari sjaj. S njom se borio na drugi način, osvaja gradove na obali Levanta smanjujući moguće luke u koje bi se perzijski brodovi mogli usidriti.⁷³

U bitci kod Issa 333. prije n. e. Darije je poražen te car bježi s bojnog polja, ostavljajući veliki plijen, kao i svoju obitelj na milost makedonskim osvajačima. Aleksandar odbija sve Darijeve pokušaje pregovora te 332. osvaja Egipat (331. je osnovao grad Aleksandriju). 332. također završava i opsada Tira koja je trajala 7 mjeseci i čijim su osvajanjem Ahemenidi izgubili uporište na Sredozemnom moru. Aleksandar je uništio perzijsku vojsku kod Gaugamele 331. prije n. e. te s time i svaku nadu u opstanak Ahemenidskog Carstva. Osvaja carsku prijestolnicu Perzepolis nakon bitke kod Perzijskih vrata u kojoj se proslavio branitelj Ariobarzan.⁷⁴ Darije se odlučuje predati, ali ga u tom naumu sprječava sluga Bes koji ga ubija, a sebe proglašava novim carem Artakterskom V. Besa su na kraju, 329. prije n. e. Makedonci uhvatili i pogubili. Time je Carstvo prestalo postojati, a Aleksandar se proglasio nasljednikom Ahemenidskog Perzijskog Carstva i Babilon proglasio glavnim gradom.⁷⁵

Nakon Aleksandrove smrti i raspada carstva područje Irana postaje dio Seleukidskog Kraljevstva koje je opstalo do 150. prije n. e. Carstvo je nastalo na tradiciji helenizma te nije imalo previše poveznica s bivšim carstvom. Ahemenidi su postupno postali dio povijesti. Još jedan spomen ove dinastije mogao bi se naći u Partskoj Monarhiji čiji su vladari sebe smatrali dalekim potomcima drevnih Ahemenida.⁷⁶

⁷³ M. Waters, *Ancient Persia – A Concise History of the Achaemenid Empire 550 – 333 BCE.*, University Press, Cambridge 2014., str. 207.

⁷⁴ Skupina autora (1), Isto, str. 78.

⁷⁵ M. Waters, Isto., str. 213.

⁷⁶ Skupina autora (1), Isto, str. 78.

6. Religija Ahemenida

Jedna od brojnih zanimljivosti koje su vezane za dinastiju Ahemenida svakako je i njihova religija, zoroastrizam. Osvajanju Kira II. i Kambiza pogodovala je njihova nova politika u odnosu na religiju. Oni su provodili određenu razinu vjerske tolerancije, što se najbolje vidi iz dopuštanja Židovima da se vrate u svoju domovinu nakon oslobađanja iz babilonskog ropstva. Također, provedena je i politika sinkretizma, tj. sjedinjavanja i stapanja raznih religija, koje je osiguralo univerzalnost Zaratustrove religije.⁷⁷

Na sličan način kao i judaistička monoteistička religija, i zoroasterskom dualizmu prethodile su mnogobožacke religije. Početna politeistička religija Perzijanaca bila je vrlo slična indijskoj religiji koju nalazimo u Vedama. Do reforme religije dolazi za vrijeme Zaratustre („čovjek starih deva“).⁷⁸ Prema perzijskoj predaji, Zaratustra je živio približno 300 godina prije osvajanja Aleksandra Velikog što bi značilo oko 640. prije n. e. Zaratustra je stvorio religijski, etički i filozofski sustav kojem je svrha bila da čovjeku i svijetu donese spasenje. Taj sustav nalagao je vjerovanje u jednog boga zvanog Ahura Mazda („gospodar koji zna“), koji se štovao još u razdoblju mnogoboštva kao vrhovni bog. Njega je Zaratustra pretvorio u vrhovno božanstvo nebesa, jedinog osnivača i vođu svemira, dobrog duha koji zrači sa šest apstraktnih cjelina (istina, dobra volja, izabrana vrhovna vlast, blagost, poštenje i besmrtnost). Tih šest cjelina bore se na strani Ahura Mazde protiv zlog duha, antiboga Ahrimana. Njemu pomažu daeve, tj. drevni bogovi koji su svrgnuti na razinu demona. Oni su opake misli, laži, loše vladanje, buntovništvo, nejakost i smrt. Svijet živi u borbi između dobrog i zlog duha.⁷⁹

⁷⁷ L. Pareti, Isto, str. 48.

⁷⁸ L. Llewellyn-Jones, *King and Court in Ancient Persia 559. to 331. BCE*, University Press, Edinburgh 2013., str. 229.

⁷⁹ L. Pareti, Isto, str. 304.

Zaključak

Dinastija Ahemenida ostavila je svoj trag u povijesti čovječanstva. To je bila do tada najveća država svijeta koja je stvorila nove, tada još nepoznate kulturne i društvene pomake. Toliki su značaj ostavili na svjetsku povijest da bi se moglo reći kako su upravo oni granica između starog svijeta Sumera, Akada, Babilona i Asirije, te antike Grka, Makedonaca i Rimljana. Njihov značaj i ostavština mogu se prepoznati u svim narodima Starog Istoka, od Egipta i Male Azije pa sve do Inda. Inovacije koje je uveo Darije I., poput novca ili stajaće vojske, tada su bile nove, a veliko Carstvo ih je proširilo u najudaljenije kutke tadašnjeg svijeta. Njihov odnos prema religiji, tj. vjerska snošljivost i poštovanje prema ostalim vjеровanjima, bio je vrlo napredan, a u Europi će se dostići tek nakon u 19. stoljeću. Kraj dinastije bio je težak, a uzroci mu se mogu vidjeti u slabim vladarima te vanjskim i unutrašnjim krizama uzrokovanim porazom u ratu protiv Grka. Ahemenidska dinastija i država svakako je najutjecajnija od država Starog Istoka (izuzev možda Egipta), ali nažalost o njoj i danas imamo vrlo malo podataka. Natpisi i informacije koji su do sad prikupljeni stvaraju isprekidanu sliku moćnog carstva, ali nam ne pružaju uvid u detaljnije činjenice i podatke koji bi mogli biti zanimljivi. To se posebno odnosi na prva stoljeća dinastije dok su kasniji vladari puno bolje popraćeni ostacima iz kojih se daju iščitati detaljniji zapisi. Ostaje nam samo nada kako će se otkriti još povijesnih i arheoloških izvora kako bismo mogli upotpuniti priču jedne ovako velike i za povijest bitne dinastije.

Literatura

- Avdijev, Vsevolod Igorevič, *Istorija starog istoka*, Izdavačko preduzeće Narodne Republike Srbije, Beograd 1952.
- Charles, Michael, The Sassanian „Immortals“, *Iranica Antiqua*, 46 (1), 2011., str. 289. – 313.
- Dandamaev, Muhammad, *A Political History of the Achaemenid Empire*, E. J. Brill, New York 1989.
- Dusinberre, Elspeth, *Empire, Authority and Autonomy in Achaemenid Anatolia*, University Press, Cambridge 2013.
- Dusinberre, Elspeth, *Aspects of Empire in Achaemenid Sardis*, University Press, Cambridge 2003.
- Haubold, Johannes, The Achaemenid empire and the sea, *Mediterranean Historical Review*, 27 (1), 2012., str. 5. – 24.
- Horn, Siegfried, Stari svijet od 586. do 400. prije Krista, *Biblijski pogledi*, 6 (1-2), 1998., str. 169. – 208.
- Llewellyn-Jones, Lloyd, *King and Court in Ancient Persia 559. to 331. BCE*, University Press, Edinburgh 2013.
- Miller, Margaret, *Athens and Persia in the fifth century BC*, University Press, Cambridge 1997.
- Pareti, Luigi, *Historija Čovječanstva, kulturni i naučni razvoj*, Sv. 2. Naprijed, Zagreb 1967.
- Siddiqui, Elspeth., The Persian Domination and its Impact on Gandhara Region, *Journal of Asian Civilizations*, 32 (2), 2009., str. 80. – 93.
- Skupina autora, *Atlas svjetske povijesti*, The Times, Zagreb 1988.
- Skupina autora, *Povijest svijeta – od početaka do danas*, Naprijed, Zagreb 1977.
- Skupina autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, sv. 4, Otokar Keršovani, Rijeka 1974.
- Skupina autora, *Povijest*, sv. 2, Europapress holding, Zagreb 2007.
- Skupina autora, *Forgotten Empire – The world of Ancient Persia*, University of California Press, Los Angeles 2005.

- Warraich, Tauqeer Ahmad, Cultural impact of the Achaemenian on ancient Pakistan, *A Research Journal of South Asian Studies*, 27 (1), 2012., str. 221. – 232.
- Waters, Matt, *Ancient Persia – A Concise History of the Achaemenid Empire 550 – 330 BCE*, University Press, Cambridge 2014.
- Wood, Lynn, Razdoblje između Starog i Novog zavjeta, *Biblijski pogledi*, 6 (1-2), 1998., str. 115. – 138.